

Měna a oběživo od 2. poloviny 18. století po současnost, aneb Co se do přednášky nevešlo

a) Řeč peněz

Již po řadu generací je v českých zemích sběratelství velice populárním koníčkem. Sbírá se vše možné od mincí a bankovek přes poštovní známky, řády a vyznamenání, pohlednice, staré zbraně, cínové vojáčky, staré knižní tisky až třeba po angličáky, krabičky od sirek nebo pivní tácky. Některá ze sběratelských odvětví sice vzbuzují úsměv na tváři, ovšem řada z nich se prolíná s výzkumným polem pomocných věd historických a nauky o hmotných pramenech. Jsou to totiž nejen prameny písemné, které nám pomáhají zkoumat realitu časů dávno minulých, nýbrž i celé spektrum pramenů hmotných. Věci předchozími generacemi užívané jsou totiž často jedinečným svědectvím o době, kdy vznikly. Navíc jsou pro nás magickým pojítkem s generacemi, které již, vzhledem k dlouhému časovému odstupu, nám své přímé svědectví o zašlých dobách poskytnout nemohou.

Právě numismatika (nauka o mincích a platidlech v širším slova smyslu) a notafilie (nauka o papírových platidlech – bankovkách, státovkách, přidělových lístcích, šecích a dalších papírových platidlech) jsou klasickým příkladem sběratelského a vědeckého odvětví tohoto druhu. Historická platidla k nám totiž i s odstupem staletí mohou „hovořit“. Nesou totiž jedinečné svědectví o politické a hospodářské situaci v časech a geografických oblastech, kde byly vytvořeny a kde obíhaly jako všeobecně uznávaný ekvivalent hmotných statků. Opisy mincí nám dodnes říkají, za vlády kterého panovníka a na jakém území byly vyraženy, jaký měl daný monarcha nebo státní celek znak, v novějších obdobích, a sem právě spadá námi sledované období 18. – 20. století, obsahují zpravidla i vročení, název státu kde obíhaly, ve 20. století také zpravidla prostřednictvím vyražených motivů vypovídají o tom, jakého historického a kulturního odkazu předchozích generací si daný stát a daná společnost vážila. A tak se nám historická platidla stávají jedinečným odrazem naší minulosti a vyprávějí nám o dobách, které často již dávno minuly.

Pro sběratelského nadšence navíc stará platidla mají ještě jedno velice atraktivní poselství, kterým je tajemství, které s sebou nesou. Bere-li numismatik-profesionál s pokorou a posvátnou úctou určité platidlo do rukou, dráždí ho představa, jakým lidem se kdysi dostalo do rukou. Čím déle byla mince nebo bankovka v oběhu, tím větší množství lidí s ní mohlo

přijít do kontaktu. Často mezi nimi mohli být i slavní velikáni. Dotýká-li se historik a numismatik například tolaru konvenční měny z roku 1780, láme si hlavu nad tím, zda tento tolar neměl kdysi v rukou třeba Josef Dobrovský, Josef Jungmann nebo František Palacký. Vzhledem k tomu, že platil ještě téměř osm desetiletí, mohlo těch slavných, se kterými se dostal do kontaktu, být skutečně velké množství, neboť jej jako platidlo užívalo několik generací našich předků. A tak jsou pro nás stará platidla i nástrojem jakéhosi mystického kontaktu s dobami dávno minulými a generacemi, jejichž tělesné pozůstatky již dávno kryje zem. Mnozí z oněch lidí byli ušlechtilí, mnozí z nich svými penězi třeba prostřednictvím darů podporovali něco dobrého, ale mohli mezi nimi být i nejrůznější lapkové a dobrodruzi nebo bezuzdní chamtivci, kteří se pachtili po penězích, které je však nakonec o stovky let přežily. Každá mince si nese svůj příběh a své tajemství, které nám již, bohužel, sdělit nemůže. A tak nevíme, měl-li daný tolar v truhle nějaký loupežník anebo uznávaný génius z oblasti literatury, vědy nebo umění, zda ten tolar nevěnoval nějaký vysoce urozený šlechtic svému kočímu za věrné služby nebo v plukovní pokladně nějakého regimentu neprocestoval velkou část Evropy.

Přes tato nedostupná tajemství k nám historická platidla dodnes hovoří. Kvalita jejich ražby, obsah drahého kovu v případě mincí, stupeň kvality ochranných prvků u bankovek a státovek, to vše vypovídá o ekonomickém stavu a vyspělosti státu, který daná platidla vydával. A tak nám například měděné patnáctikrejčary („ševcovské půltolary“) a třicetikrejčary („ševcovské tolary“) z roku 1807 vypovídají mnohé o hospodářské situaci Rakouského císařství uprostřed napoleonských válek. Zatímco v dobách předchozích bývaly již mincovní nominály od pěti krejčarů nahoru ve stříbře, stát potácející se v důsledku naprostého hospodářského vyčerpání již neměl dostatek drahých kovů na takový „luxus“, a tak začal i poměrně vysoké nominály vydávat v mědi.

Nedostatek kvalitních kovů se v kvalitě mincí bude odrážet i v časech obou světových válek, kdy bude nutné razit z velice nekvalitních kovů a stále více i nízkých nominálů bude emitována v papíře. Srovnáme-li velice kvalitní prvorepublikové stříbrné dvacetikoruny s protektorátními mincemi ze zinku, vyvstane nám kontrast mezi oběma érami v pravdě v „černém na bílém“. Platidla všech druhů jsou zkrátka odrazem své doby, platí to o nich možná mnohem více než o jiných věcech, které lidé každodenně užívali. „Řeč peněz“ má tak vypovídající hodnotu přetrvávající celá staletí.

b) Posloupnost měn na našem území od roku 1750 po současnost

Vzhledem ke složitosti a proměnlivosti politických a hospodářských poměrů ve střední Evropě se během posledního zhruba čtvrttisíciletí vystřídal na území českých zemí poměrně velké množství nejrůznějších měn. První z nich představuje konvenční měna (1750/53 – 1857), která odvozuje svůj název od měnové konvence mezi habsburskou monarchií a Bavorskem z 21. 9. 1753, kterou se k teprve o tři roky dříve nově definované jednotné měně habsburského soustátí připojilo Bavorsko. Přestože byl obsah stříbra v tolaru upraven tak, aby se zrno (čistý obsah drahého kovu) deseti tolarů rovnalo deseti kolínským hřivnám (233, 855 g Ag), úvahy o rozšíření měnové unie na ostatní státy Sváté říše římské nakonec svého naplnění nedošly. I tak však byla nová měna po desítky let pevná a stabilní a konvenční tolar o celkové hmotnosti 28, 06 g se stal velmi ceněným platidlem po několik generací obyvatel habsburského soustátí. Konvenční tolar se rovnal dvěma zlatým a jeden zlatý se pak dělil na 60 krejcarů. Drobné mincovní nominály se pak od roku 1759 razily již převážně z mědi, čímž byla v monarchii nastartována éra kreditních mincí (na rozdíl od mincí kurantních neobsahují drahý kov a jejich hodnota se odvíjí od kreditu, který jim propůjčuje stát). Od roku 1762 se pak začalo platit také papírovými platidly (tzv. bankocetlemi), ve kterých šlo hradit i relativně vysoké částky, aniž by bylo nutné vláčet se s těžkým měšcem nebo dokonce truhlicí. Přesto však byly stříbrné mince ještě po řadu generací vnímány jako mnohem důvěryhodnější platidlo než kreditní mince a papírové bankovky. To se také plně projevilo během dlouhé éry revolučních a napoleonských válek, kdy stříbrné mince postupně získaly velké ažio vůči bankocetlím, které nakonec úplně znehodnotila hyperinflace. V březnu 1811 se nakonec Rakousko nevyhnulo státnímu bankrotu, kdy měděné mince a bankocetle přestaly platit a byly v poměru 5:1 nahrazeny novým měděným a papírovým oběživem (tzv. šajny). Tak vznikla vídeňská měna (1811 – 1857), která ale ani pak nedokázala držet krok se stříbrnými mincemi konvenční měny, kterých se bankrot vůbec nedotkl. Proto byl roku 1816 zaveden pevný směnný kurs mezi konvenční a vídeňskou měnou v poměru 1: 2,5 (1 zl. k. m. = 2, 5 zl. w. w.). Ten vydržel přes čtyři desetiletí až do konce platnosti obou měn.

Pak je nahradila rakouská měna (1857 – 1892/1900). 1 starý zlatý k. m. byl roven 1, 05 zl. r. č. Nový zlatý se pak dělil na 100 krejcarů, což znamenalo zásadní zjednodušení peněžního systému. Starý konvenční krejcar byl roven 1, 75 nového rakouského krejcaru. V prvním desetiletí nové měny ovšem platila ještě v neuherských a neitalských zemí monarchie také spolková měna (měna Německého spolku; 1 tolar spolk. Měny = 1, 5 zl. r. č.). Po porážce Rakouska ve válce s Pruskem v létě 1866 však Rakousko svou účast v Německém spolku i na spolkové měně (roku 1867) muselo ustoupit. Od té doby už obíhala v zemích

monarchie jediná měna, ovšem rakousko-uherský dualismus z roku 1867 znamenal, že se všechny mince musely razit jak v předlitavské tak v uherské verzi a veškeré bankovky měly jednu stranu v němčině pro Předlitavsko a druhou v maďarštině pro Apoštolské království uherské.

Po osmiletém přechodném období v závěru století se pak v Rakousko-Uhersku platilo korunovou měnou (1892/1900-1918; 1 zlatý = 2 koruny). Tento stav pak vydržel až do zániku habsbursko-lotrinské monarchie.

Nová koruna československá, která byla po rychlé měnové reformě a na pouhé dva měsíce zkráceném oběhu kolkovaných rakousko-uherských bankovek etablována v dubnu 1919, pak byla díky Rašínově deflační politice velice pevnou a hodnotnou měnou po dvě desetiletí, ačkoli byla definována co do zlatého krytí jen jako 1/7 koruny rakousko-uherské. V prvorepublikové éře měla koruna československá dokonce vyšší kurs než francouzský frank a podstatně vyšší hodnotu než měny polská, maďarská, rakouská nebo měny balkánských států. Mince od Otakara Španiela a od Otty Gutfreunda a bankovky s motivy od Alfonse Muchy a Maxe Švabinského navíc představují pastvu pro oko i po umělecké stránce. Asi nikdy jsme na svou měnu nemohli být takovým právem hrdí jako v meziválečné éře.

Éra okupace českých zemí hitlerovským Německem přinesla v hospodářské a finanční sféře řadu škod. Uměle byl stanoven převodní kurs mezi souběžně obíhající protektorátní korunou a říšskou markou (1 RM = 10 K), neboť reálně se říšská marka ještě krátce před okupací obchodovala za 6 – 7 Kč. Prvorepubliková platidla zůstala i nadále v oběhu a jen velmi pozvolna je nahrazovala nová platidla protektorátní. Některé prvorepublikové bankovky šlo uplatnit až do roku 1944, dokonce ještě v prvních měsících po osvobození byla platnost některých z nich dočasně obnovena.

Osvobození republiky nemohlo rázem vyřešit rozvrat zásobování ani zoufalou situaci ve finanční oblasti. Přídělový systém vydržel až do roku 1953 a platidel obíhalo hned několik kompletních řad. Sovětskou armádou šířené peněžní poukázky sice měnovou reformou z 1. 11. 1945 skončily, i tak ale obíhalo nestandardně vysoké množství oběživa londýnských emisí (tištěných exilovou vládou v Londýně s podpisem ministra financí Ladislava Feierabenda) i emisí tištěných již národní bankou na osvobozeném území. Nová Koruna československá měla jen zlomek prvorepublikové hodnoty (její kupní síla byla asi 11 x nižší), po únoru 1948 se pak ekonomické problémy ještě více kumulovaly. Totalitní stát si nakonec vypomohl drastickou měnovou reformou z 30. 5. 1953. Lidé přišli téměř o veškeré úspory a

československá měna ztratila plnou konvertibilitu, když byla pevně svázána se sovětským rublem. Tajně ražené a tištěné oběživo z doby měnové reformy vydrželo v oběhu poměrně dlouho a většina z tehdejších platidel přežila až do 60. let. Název státu byl v roce 1960 změněn na Československá socialistická republika, což se promítlo v nových opisech mincí a nových státních znacích na platidlech všech nominálů. Velmi populární se stala zejména nová zelená stokoruna s vročením 1961 s dělníkem a rolníci na přední straně a umělecky zdařilým motivem panoramatu Pražského hradu a Karlova mostu na straně zadní. Po dvacet let byla nejvyšší bankovkou stokoruna, teprve až roku 1973 byla obnovena pětisetkoruna s motivy partyzánů a Děvína.

Zcela novou generaci bankovek pak přinesla 2. polovina 80. let, kdy socialistické Československo již poměrně staré oběživo ze 60. let nahradilo sériemi z autorské dílny Albína Brunovského. Brčálově zelená stokoruna s podobiznou Klementa Gottwalda z roku 1989 se stala symbolickou tečkou za totalitní érou. Tato snad nejméně populární bankovka v našich dějinách musela být stažena už po pouhém jednom roce oběhu. V éře ČSFR již k zavedení nových bankovek nedošlo a tak až do rozpadu federace sloužily ty socialistické. U mincí se na nových ražbách objevil již federální znak a nový název státu, rub však, až na odstranění pěticipé hvězdy, zůstal beze změn. Jedinou skutečnou novinkou tak byly desetikoruny s Masarykem (1990), Štefáníkem (1991) a Rašínem (1992).

Rozpad Československa 31. 12. 1992 a vznik České republiky k 1. 1. 1993 přinesl éru nové měny – Koruny české. Kolkované federální bankovky byly novým oběživem nahrazeny již v horizontu několika mála měsíců a ještě v éře vlád Václava Klause se podařilo obnovit plnou konvertibilitu naší národní měny. Mezím však historie měny na našem kontinentu vstoupila do nové fáze, když na základě Maastrichtské smlouvy o Evropské unii, platné od 1. 11. 1993, došlo v poměrně krátké době k zavedení jednotné evropské měny. Euro nahradilo národní měny na bankovních účtech k 1. 1. 1999 a v peněženkách k 1. 1. 2002. Česká republika se k jeho přijetí zavázala ve smlouvě o svém připojení k EU, konkrétní termín však stanoven nebyl, neboť k bezproblémovému zavedení jednotné evropské měny je nejprve nutné splňovat maastrichtská kritéria. Přísná fiskální disciplína, která je pro přijetí Eura vyžadována, chrání jak země o vstup do Eurozóny usilující, tak Evropskou měnovou unii samotnou. Před přijetím evropské měny bude muset být koruna s Eurem po určité přechodné období (doporučují se zpravidla 2 roky) pevně svázána, aby se minimalizovaly negativní dopady eventuálních prudkých kursových výkyvů v době přechodu z jedné měny na druhou. Reálné odhady, kdy by k tomu mohlo dojít, se pohybují někde mezi lety 2013 – 2016.

Vzhledem k závažnosti tohoto kroku je nutné celý proces nejprve podrobně připravit, že se však dá zvládnout bez větších komplikací, prokázal poměrně bezproblémový přechod Slovenské republiky na Euro k 1. 1. 2009. Základní předpoklady k němu však byly vytvořeny již, z fiskálního hlediska velice odpovědnou, reformní politikou Dzurindových vlád mezi lety 1998 - 2006.

3) Numismatické a notafilní sběratelství jako investice

Sbírání starých mincí, bankovek a státovek je nejen fascinujícím koníčkem ale i dobrou investicí. Z vývoje cen v katalogích během uplynulé dekády mám zkušenost, že hodnota sběratelského materiálu roste. Sice to není žádný zlatý důl, jde o několik málo procent ročně, přesto, pokud umíte sběratelský materiál nakupovat odpovědně a nakupujete jen tehdy, víte-li, že dané platidlo je nabízeno za skutečně výhodnou cenu, může se Vám hodnota drahého platidla zúročit a dostat se za nějakých padesát let na dvojnásobek. Není to sice žádné terno, ale má-li někdo ve sbírce třeba hodně vzácné československé státovky z roku 1919 s podpisem dr. Aloise Rašína, zejména ty vyšších nominálů, může jít řádově i o desítky tisíc korun. Totéž platí i o mincích. Na drobných kreditních mincích z 20. století asi nikdy nezbohatnete, ale jde-li o mince kurantní, tedy kryté hodnotou drahého kovu, pak už může být cenový vývoj zajímavý. Pokud jde třeba o stříbrné mince staré zhruba jedno století, pak jejich hodnota asi nikdy nebude příliš převyšovat cenu stříbra v nich obsaženého. Ceny drahých kovů ale neustále rostou, takže i v takovém případě k velice mírnému zúročení dochází. Aktuální hodnota stříbra je asi 8 Kč za gram. Se vzrůstajícím stářím a vzácností mince ale historická hodnota platidla dramaticky narůstá. Už u velkých stříbrných mincí z 18. století je to docela dobře pozorovatelné a mince ze 17. století nebo ještě starší se už často obchodují za řadu tisíc korun. U těch už hodnota narůstá s postupujícím časem poměrně hodně. Poměrně velký vliv má také kvalita mince. Pokud je otřelá natolik, že lze opis už jen těžko přečíst, pak to samozřejmě její hodnotu i možnost jejího zúročení mnohdy i o desítky procent snižuje, pokud je navíc ohnutá, nalomená, nedoražená nebo z ní dokonce kus chybí, pak už je to mnohdy jen numismatický odpad, který lze obchodovat jen velmi těžko. To už by se skutečně muselo jednat o řadu staletí starý unikát, který v dobré kvalitě seženete jen velmi obtížně.

Pokud jde o zlaté mince, tak ty už jsou dobrou investicí všeobecně. Tam už cena slušně narůstá, i pokud jde o novoražbu bez vyšší historické hodnoty. Aktuální cena zlata je nyní cca 500 Kč za gram a jeho cena s celosvětovou ekonomickou krizí roste vcelku závratně.

Má-li navíc zlatá mince ještě historickou hodnotu danou stářím alespoň dvou až tří staletí, pak už může mít tržní hodnotu v desítkách tisíc korun. Takové kousky se mi ovšem, jakožto chudému historikovi, nikdy ani nedostaly do rukou, natož abych měl na to si je koupit. Navíc jsem kvůli hypotéce na byt musel již před časem zastavit nákupy úplně.

Odvrácenou stránkou sběratelství je skutečnost, že na ty skutečně cenné kousky mají zpravidla jen zbohatlíci, kteří je koupí a obratem prodají za ještě vyšší cenu, nebo je jako cenné „motivační“ dary dostávají například manažeři státních podniků nebo exponenti z oblasti vysoké politiky, kteří pak mnohdy ani netuší, jaké skvosty si zamykají v trezorech a nemají ke kulturnímu bohatství, které dané exponáty představují, žádný vztah. Navíc pak na nich zcela sobecky „sedí“ jako na spekulativním „zboží“ a na nějakou výstavu by je ani nenapadlo je zapůjčit. Pokud se s nimi občas chlubí, pak jen na dražbách, kde jejich cenu „šroubují“ do závratných výšin, aby jim posloužily k nákupu jiných statků, které mají pro takové lidi s chabým intelektuálním obzorem zpravidla vyšší hodnotu. Sběratelství má tudíž, stejně jako každá mince, svůj líc i rub.

Roman Vondra

PŘÍLOHA

Mince konvenční měny – převodní relace

Tolar	Zlatý	Groš	krejcar	grešle	fenik
1	2	40	120	160	480
	1	20	60	80	240
		1	3	4	12
			1	4/3	4
				1	3

V tabulce uvedené mince se běžně razily i používaly v českých zemích.

Specifickými uherskými mincemi byly poltura (=2 grešle=1,5krejcaru) a denár(2/5 poltury, 3/5 krejcaru). Vzhledem ke snadnému převodu však jimi šlo platit ve všech zemích habsbursko-lotrinské monarchie.

Pro potřeby Rakouského Nizozemí byly raženy tzv. „křížové tolary“. Vážily 29,44 g. Byly tudíž těžší než konvenční tolary (28,06 g), obsahovaly více stříbra a měly vyšší hodnotu (2 zlaté a 10 krejcarů = 130 krejcarů = o 10 krejcarů více než konvenční tolary). I ony se používaly po celé monarchii.

Zlaté mince (dukáty) se mezi platidla konvenční měny nepočítaly. Sloužily především k tezaurování velkých obnosů a jejich hodnota kolísala v závislosti na proměnlivosti kurzu mezi cenou zlata a stříbra.

rakouský dukát – 1750: 250 krejcarů; 1771: 256 krejcarů.

kremnický dukát – 1750: 252 krejcarů; 1771: 258 krejcarů.

1/4 krejcar konvenční měny (1816) = **vindra**

1/2 krejcar konvenční měny (1816) = **troník** (troníček)

20 krejcar konvenční měny = **šesták** (po celé období) – dle toho, že 20 krejcarů byla jedna šestina tolaru (= 120 krejcarů)

Převodní relace mezi konvenční měnou a vídeňskou měnou (1811 – 1857)

1 zlatý k. m. = 2, 5 zlatého w. w. (Wiener Währung) – pevný převodní kurs

stanoven roku 1816 a platil až do konce éry obou měn

Rakouská měna (1857 – 1892/1900)

Zlatý k. m. = 1, 05 zlatého rak. čísla

1 zl. k. m. = 60 krejcarů x 1 zl. r. č. = 100 krejcarů

1 krejcar k. m. = 1, 75 krejcaru r. č.

Korunová měna v Rakousko – Uhersku (1892/1900 – 1918)

1 zl. r. č. = 2 K („pětka“ = desetikoruna)

1 R-U K = 7 Kč (prvorepublikové měny)

Protektorát (souběh říšské marky a protektorátní koruny)

1 RM = 10 K